

АРКАДИЙ ГАЙДАР

**ДӨРВДГЧ
БЛИНДАЖ**

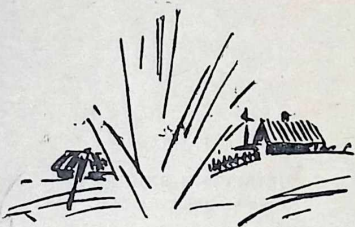
6476 P2

10389

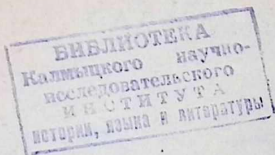
АРКАДИЙ ГАЙДАР

ДӨРВДГЧ БЛИНДАЖ

Хальмг дегтр харнач
Элст 1961 жил

-9449-
- 6476-
м
1986
1981
1981

А. ГАЙДАР.

ЧЕТВЕРТЫЙ БЛИНДАЖ
(на калмыцком языке).

Переводчик С. Белгнев.

Редактор Б. Сангаджиева.

Художественный редактор Балакаев.

Технический редактор П. Ференец.

Корректор Х. Бадмаева.

Калмыцкое книжное издательство, г. Элиста, 1961 г.

Сдано в набор 23.V-61 г. Подписано к печати 8.VIII-61 г.

Уч.-изд. л. 0,9. Печ. л. 1,23. Бумага 84×108¹/₃₂.

Бум. л. 0,375. Тираж 1000 экз. Заказ 3489.

Цена 3 коп.

Краевая типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

ДӨРВДГЧ БЛИНДАЖ.

Кольк долан наста билэ. Нюрк-нээмтэ. Васьк болхла нам зурхата.

Кольк Васьк хойран гер даралдад бээлэ. Эднэ зунд бээдг хойр гернь зерглдэд зогсжасмн. Гермүд хоорнднь хаша бээлэ. Хашань оңрхата билэ. Тер оңрхаһарнь бичкдүд нег-негнүрн мөлкж золһдг бээсмн.

Нюркин гер, туслцад бээлэ. Эки авгтан Нюркла көвүд үүрлдго бээсмн. Яһад гихлэ, негдвэр, терүг күүкн гигэд, хойрдвар, Нюркин хаша дотр зууһач нохата буудк бээлэ, хурвдвар, эднд хойраднь наадхд уудьвр уга болдмн.

Үүрлдг учрнь иим болв. Нег дакж Москваһас Васькин эмн-цөсн үүрнь-Исайк Гольдин ирв.

Исайк Васькла цацу болчкад, Васькин бээдлтэ билэ. Исайк зуг невчк бөдүн деерэн, түүнэ үснь харвр өңтэ. Дакад Исайкд бөглэһэр хадг бу бээлэ, Васькд бу уга билэ.

Исайк эцгтэһэн амрдг өдр ирв. Көвүд меечг наадхар седцхэв. Меечг наадхла, хурвн күн наадж болшго, эрк биш дөрвдгч күн кергтэ.

Павлик Фоминиг дуудхар одцхав. Болв, Павликин элкнь өвдж, меечг наадлһнд терүг йовулсн уга. Одахн касторк эм уучксндан гертэн тер геюртэ суула.

— Нэ, ода ю кей? Дөрвдгч кү альдас авий?

— Кемр Нюркиг дуудхла яах? — гиж Қолькд Васьк келв.

— Дуудхмн. Түүнэнчн келнь яамаран ут, яманас тату гүүшго,— гиж Қольк зөвшөрв.

Исайк бас зөв гив.

— Мини келм ахр болв чигн, би бас сэн гүнэв, юңгад гихлэ, Нюрк тогльж гүүхш, би тоглын гүүдв,— гиж Исайк келв.

— Наар, Нюрк, манла меечг наад,— гиж Нюркиг дуудцхав. Нюрк, эки авгтан, зөвөр алцтрв, болв көвүд үнэр дууджахинь дакад медв.

Би наадх чигн билэв, зуг ода хаяран услх кертэв, эс гиж нарн деэгшэн нарч одхла, үмиж одх.

Хаяр усллһн, зөвөр удан болх гиж көвүд медв.

— Али, бидн бас услнавдн. Зэрмснь ус зөөх, наадкснь услх, тигхлэ удл уга дуусгдж одх. Эс гиж энчн һанцарн үд күртл зуурлдх,— гиж Исайк олж келв.

Тигэд кецхэв. Меечг арв саамлад наадв, һолур гүүлдэд өөмэд ирцхэв. Түүнэ хөөн Исайк эцгтәһән балһснурн хэрв.

Тер өдрэс авн Васьк Қольк хойр Нюркла үүрдг болв.

* * *

Эдн Москваһас хол биш захд бээсн селэнд бәэлә. Цааранднь урһмл модта ил һазр эклнә. Түүнә цаһурнь толһа деер теерм, чонж, улан деевртә цөөкн гермүд үзгднә. Тернь холас селән, аль станцнь тодрха медгдхш. Эн селән ямаран нертәв — гиж Васьк эцгәсн нег дакж сурв.

— Терчнь йосн селән биш, зөрц селә кечксн юмн,— гиж эцгнь хэрү өгв.

— Юңгад эс йосн болжахмби? Теерм, чонж,

гермүд-цуһар үзгднэлм, яһад йосн эс болх билэ? — болж Васьк алцтрв.

— Тиим терчнь, болв йосн биш,— гиж эцгнь инэв. Эндэс хэлэхлэ теерм, гермүд болж медгднэ, өөрдэд одхла, тендчн төрүц юмн уга.

Васьк өврв, болв иткесн уга. Эцгэн наадлад эс гиж мини сурврмудас зулад тигж келсн гиж санв.

* * *

Хашан оңрхаһар орад Кольк тал ирж йовсн Васьк, хаша деер суусн Кольк Нюрк хойриг үзв. Тедн нег соньн юм кеер һээхж бээж.

— Яһжахмт, бийстн соньн юм һээхэд, намаг эс дууддмт? — гиж Васьк өөлж келв.

— Би ик эртэс чамаг некхэр седлэв. Шулуһар хаша деер һар, тер улан цергчнр товмудтан ирсинь хэлэ! — гиж Кольк хэрү өгв.

Васьк хаша деер һарад хэлэв, минь өөрхнд, модн заагт мөрд, хойр төгэтэ тергд болн товмуд бөөцхэнэ.

— Ну, ну! Ода цааранднь юн болх? — гиж Васьк өврв.

— Хэлэжэй, бидн эртэс нааран күлэхэд сууһавдн,— гиж Нюрк келв.

— Не тигий, хөөннь би бас таднас эрт ирэд суучкад, таднд үг келхм угав,— гиж Васьк өшэ некв. Болв, эдн эн саамдан цүүглдсн уга, юнгад гихлэ, модн заагт йир өврмжтэ юмн эклв.

Тов болһнд һурвадар зүүдг зурһан мөрн бээнэ. Товмудас мөрд генткн сулдад одцхав. Улан Цергчнр товмудиннь өөр адһлдад, нег юм эргүлэд көндөжэхэд, дакад хэрү гүүлдв. Товин өөр негнь үлдв. Тер үлдснь, товас боочкесн ут бүч һартан бэрж.

— Кольк, чи товин бүчэс тер күн юнгад бэржэхинь меджэнч,— гиж Васьк, батлж сун бээж, сурв.

— Меджэхшив, болв бэржэхлэ, тигх кергтэ болад бэржэхгов,— гиж Кольк келв.

— Эрк биш тигх кергтэ,— гиж Нюрк батлв. Кемр тер бүчиг эс бэрхлэ, яндг гилч?—гиж Кольк цааранднь сурв.

— Э тиим,— кемр эс бэрхлэ яах тер билэ,— гиж Васьк зөвшөрв.

— Телефона трубкин ард зогсжасн улан цергчрин командир, гентки үг келэд хээкрэд оркв. Товд өөрхи зогсжасн талдан нег командир бас хээкрэд, харан доргшан дайлад оркхла, улан цергч бүчэн татад оркв.

Түрүлэд ик гидг хал цэклэд оркв. Бешин турва деер харсн оһтрһун дуунла эдл э даки харад одв. Күүкд хаша деерэс доргшан ноһан тал бууцхав.

— Ай, сүртэ гидгэр тачкнв! — гиж босн йовж Васьк келв.

— Дегд сүртәһәр,— гиж чирәнһ цээж Нюрк зөвшөрв.

Энтн тер бүчинь татхла. тигэд оч тачкина. Танди тер бүчинь юунд кергтэв, юунд кергтэв гилднэт? Би ода юунд кергтәһинь медчкүв,— гигэд цээлһчкэд;— чи, Васьк келж өгич, хаша деерэс буухларн, Нюрк ман хойриг яһад хооран түлквч?

— Би түлкси угав. Эн Нюрк түрүлэд буухларн хаша көндөв, би тигэд унув.

— Би түрүлси угав. Кемр би түрүлж унси болхла, Колькин нуриһ деер яһж тусх билэв? Энчнь бийһнь түрүллэ.

— Эн болжана! Чи бийчнь хатханчи деер ундан эәһэд, хэләжәһэд мини нуриһ деер зөрц унвч. Би болхла эәси угав, харан шатаж оркув,— гиж Кольк уурли келчкэд, Васьк тал эргэд,— эн күүкдчнь цугтан хатханчнас эәнә,— гиж немв. Эднд юн ари бәәхв!

Түүнэс ави Улан цергчир товтаһан дару-дару-рунь ирдг болв. Среда, понедельник хойрас бишкднь өдр болһн халдан болдмн.

Артиллерстир ирлһнлэ күүкд тер бурата шагшгудур гүүлдцхэдмн. Өөрдэд, өөдм деер суучкад хэлэлддмн. Өөдм деерэс цугтан үзгдэд, сонсгдад бээдмн. Телефонист трубка сонсчкад:

— Прицел 6—5, трубка 7—2.

Хайрдгч тов! прицел 6—5, трубка 7—2— гиж тигхлэнь командир хээкрнэ.

Улан цергчир тигчкэд хойрдгч товурн гүүлдв. Нег төгэ эргүлэд оркхлань, товнь невчк өргднэ. Наадкинь төгэһинь эргүлхлэнь, товин амн невчк хажу талан эргнэ. Артиллеристир төвлэд аваад оркхлань, командир һарарн дайлад оркна, төвлдг Улан Цергч бүчэснь татад оркна. Тигэд талхм-тач болад одна.

Сумн яһж нисж йовхнь күүкдт үзгдхш. Нисж одад хайрхларн тигэд оч үзгднэ, юцгад гихлэ тер орм деернь үүлишц тоорм болн хар утан цоонгна. Сумн цугтан, тенд толһа деер үзгджэсн чонжин өөр, эс гиж теермин өөр, зэрмдэн гермүдин өөр оч хайрна.

— Тер селэнд бээхд йир ээмшгтэ! Би нам, төрүц, тер селэнд бээшго билэв. Чи, Васьк бээх билч? — гиж Нюрк нег дакж сурв.

— Би чигн бээшго билэв,— гиж Васьк хэрү өгчкэд,— тенд селэн уга, зуг эндэс тигж үзгдхэс биш—гиж, эцгм юцгад келсн болхв,—гиж ухалв.

— Селэн бээнэ, зуг тенд бээсн улс тов хахин өмн цугтан һарад йовж одцхана,— гиж Кольк келв.

— Мөрдэн альдаран кедв?

— Мөрдэн бас көтлэд аваад һарна.

— Үкрмүдэн басий? — гиж Васьк сурв.

— Үкрмүдэн чигн, бас олн зүсн һахас болн хөөдэн.

— Такасан бас авч һарну? Нүһсмудан басий... цугтаһиний? — гиж Нюрк бас соньмсж сурв.

— Цугинь авад һардг болх зөвтә,— гиж Кольк хэрү келчкәд, тагчг болв. Юңгад гихлә, тим йовдл, санхд, бийднь чигн акад болж медгдв.

Тигәд бээтл халдан чилв, Улан Цергчнрт тергн деер хотинь авч ирв. Хот кедг күнь, теднд котелоксднь хавстар кесн шөлн би, аль йирин шөлн би, кеһәд өгәд бэәнә. Улан цергчнр доран ноһан деер суулдад, хотан уулдцхав.

— Герүрн хәрий, би бас хот уухдан дурлад бээвв,— гиж Васьк келв.

— Болһажә, командир нааран аашна,— гиж Кольк зогсав.

Мөртә командир өөрдж ирв. Мел өөдмин өөр ирж зогскад, тәмк татхар седв. Папиросан һарһчкад, хустг һарһж авад шатажатлнь, мөринь түргн хазви, аль йирдән бүүрһәдвн, угзрад татчкад, хуурһслв.

— Зогс, альви элмр! Юңгад эргәд бэәнәч? Хустган уңһаж оркув,— гиж жолаһан шүүрн,— күүкд тер хустг авад өгит,— гиж сурв.

Васьк цугтаһаснь өөрхнд зогсжала. Хустгинь шүүрәд авн, хальтрад унад одв. Васькиг авч өгчәнә гигәд, Колькд һундл болв. Гүүж одн, Васькас хустгинь тер булаж авв. Васьк хәәкрн, Колькиг нудрмарн толһаһарнь цокад оркв. Дор ормдан эдн экләд ноолдв. Тер цаглань Нюрк э угаһар хәврһшләд-хәврһшләд йовж, хустгинь командирт авад өгәд оркв. Ямаран бәәж, одак номһнтн!

— Командир эднәр нәр кеж инәчкәд, «ханжана» гиж келәд, довтлад йовж одв.

Тигхлэнь Васьк Кольк хойр ноолддган зогсад, Нюркиг бийэсн түрүлж хустг авч өгсөнднь, гүвдхэр седцхэв.

Болв Нюрк ээхэд, гүүхэд йовж одв. Тим ут келтэ кү күцж болхий?

Тигж эдн хоорндан цүүглдв.

Маңдуртнь Васьк Кольк тал, Кольк Васьк тал чигн хашан оңрхаһар мөлкж орж ирсн уга. Нюрк бас хаша дотран көдлмш кееһэд, бээһэд бээв.

Васьк хаша дотраһурн йовн гиж, йовн гиж болв, болхш,— уудьврта. Нег мод олж авад мордчкад, хаша эргэд хурв дакж гүүв — йилһл уга, уудьврта.

Хашан оңрхаһар шаһахла, Кольк сумн саадг хойр бэрчксн йовад бээсинь үзв. Индеец күн болсн болад, картуздан өрвлһ хатхчкж. Васькд һундлта юмн болв.

— Ас Кольк, өрвлһим! Терчнь чини биш, мана! Чи мана эр такан сүүлэс суһлж авчич,— гиж толһаһан оңрхаһар орулчкад, хээкрв.

Тигхлэнь Кольк нег моһлцг шавр шүүрв. Терүнгэри Васькиг шивэд орксн, шуд элкэрнь тусв. Васьк нам эс өвдсн болв чигн, зөрц орклад уульв.

Васькин экнь гериннь кирлцэ деер һарч ирэд, Колькиг керлдв. Васькд чигн нег аю тусв. Маңдуртнь эдн өшэтнр болцхав, хурвдгч өдртнь эдн бас өшэрклдв.

* * *

Игэд бээтл, теңрин ки цуглулдг цаг ирв. Талдан көвүд-күүкд уульнцсас Борковск ө-шуһу мод, эс гиж Номһн садргур одцхадг болв. Үдэн алднд хэлэхлэ, зэрмнь корзинкд, зэрмнь хормадан авсн ирцхэдмн. Тигчкэд, теңрин кинь ямаран цаһан. Теңрин ки биш, негл шикр!

Васькд ханцарн одхднь уутърмжта, дакад оч чигн бээхш, Кольк бас одхш. Нюрк түүнэс үлү ханцардв. Васьк нег дакж хаша дотран поезд ке- һэд нааджала. Түүнэ паровознь йосн биш, ярш- гар кесн, болв чигн сенр. Хуучн самоварин турва ясж авад ду-у-у-у гигэд дүүгүлэд бээнэ. Бийнь нээхлэд бээнэ. Яршгуднь эс йовдг болвчн, нег- негэн цоклдад, так-так-так гиж харжндна. Негл йосн вагонмуд!

Өөрнь нег юмн унсиг Васьк генткн соңсв, хэ- лэхлэ, саадгин сумн. Хашан оңһрхаһар Кольк толһаһан булталһсинь бас тер үзв. Эндүгэр нисж ирсн саадгин сумнь Колькд харм болв. Ардаснь одад авхдан бас ээв.

— Сумичн авч өгнэв, авхулнч? — гиж Васьк үзчкэд келв.

Паровозасн бууһад, саадгин сумиг Колькд авч өгв. Кольк суман авчкад, үг келл уга йовж одв.

Йовж-йовжаһад, дакн оңһрхаһар бултаһад хэлэчкэд:

— Нанд, Васьк, кондукторин бүшкүрлэ эдл бишкүр бээнэ, би чамд наадх болхлачн өгнэв, зуг хэрү өгхмч, — гиж хээкржэнэ.

Кольк бүшкүрэн авч ирчкэд, Васькин хаша дотр доран үлдв. Наадж-нааджкэд, маңдур өр- үндэн теңгрин киид одх болцхав.

— Нюрк, маңдур теңгрин киид однч? — гиж Кольк Нюркин хашаһур өөрдчкэд хээкрв.

— Тадн дакад гүвдлдхт! — гиж Нюрк ээв.

— Юн гүвдлдэмби! Бидн тигтлэн өздигүд биш. Өздн улс өдр болһн гүвдлддмн. Бидн ти- гтлэн өдр болһн ноолдну.

Тигэд эдн эвцлдв.

Васьк ода чигн бички болад сурһуль дасад уга билә.

Кольк невчк сурһуль меднә. Асхар, унтхинь өмн, Кольк календарь тал өөрдәд, нег цаас шуулж авчкад «Вторник» гиж умшв. Үлдсн цаасинь хэләчкәд, «Среда» — гив.

«Маңһдур среда болж оч». Аак би меднәв, среда өдриг «среда» гиж юңгад нерәдсинь. Юңгад гихлә, долан хонгин дунднь бээснднь тигж келж. Би чик келжәнәв, эсий гиж,— Кольк бардмнж келв.

— Чик! — гиж экнь зөвшәрчкәд,— ода унтсн болхлачнь сән болх билә,— гив.

«Тернь чигн чик, маңһдур эрт босж теңгрин киид одх... зурһан часла»,— гиж Кольк ухаль.

Колькиг унтж одсна хөөн, эцгнь хургас ирв. Календарь тал хэләчкәд,— маңһдур средай? — гиж сурв.

— Уга, маңһдур шиңкән вторник, Кольк эндүрәд, үлү цаас шуулчкж. Тигәд маңһдур среда болдгнь тер,— гиж экнь хәрү өгв.

Нюрк эс серүлсн болхла, Кольк Васьк хойр унтад хуурхнь лавта билә.

Нарн шиңкән һарсн, өвсн чиигтә, түрүн автан көл нүцкәр йовхд киитн билә.

Эдн ил һазр давад һарцхав.

Болв тенднь теңгрин ки баһ бәәж. Тигәд баг модн нигт болчкад, һазрнь хүүрә, номһн садрг тал хәрү одх болж эдн шиидв...

Нюрк Кольк хойрин корзинкст кесг теңгрин ки цуглулгдсн үзгднә, Васькинд негн чигн уга.

— Чи Нюрк, нанла бичэ зерглэд йов, эс гиж чи нанас түрүлэд цуглулад авчкнач. Чи хажуһар тедүхнд йовад тасл,— гиж Васьк сурв.

— Чи бийчнь бичэ хажуһарнь һарад йов,— гиж Нюрк келн, баг модн дотрас хату ик теңгрин ки олж авчкад,— хэлэлч, ямараниг, үзлго һарч йовжч,— гив.

— Давж һарсн угав, моддин цааһур хэлэс гихнь, чи гүүһэд йовж одвшч,— гиж һурниж Васьк хэрү өгв.

Удл уга «Номһн садргур» өөрдлһнлэ, теңгрин ки дару-дарунь харһдг болв. Васькин бийнь дөрвн теңгрин ки болн нег чигн өтн уга, ик цаһан ки олж авв.

Тигэд эдн кесгтән эргв. Эдниг модна захд ирхд, нарн өөдән һарад, чиг хагсж одсн цаг билэ.

— Хэләһит... хэләһит, күүкд, бидн альдаран орж ирсиг! — гиж Кольк келв.

Өндр шагшг модд чилв. Цааранднь нүдн харгдмар хэләхлэ, үүрмг урһмлар хучсн, кецмүдтэ ик аһу делггднэ. Тер аһуд, көлгәр һардг нег чигн хаалһ уга, зуг шагшг модд болн шарлжн үзгднэ.

Цань, күн деернь зогсдг деерән сул ормста өндр-өндр вышкүд үзгдцхәнэ. Барун талнь, нег километрэс хол биш һазрт, бийсиннь селәнэ захас үзгддг теермтэ, чонжта селэ үзцхэв.

— Йовцхай, одад хэләцхэй,— гиж Кольк келв. Бидн удан болхговдн... зуг хэләчкхм, цааранднь кецэс бууһад, тустан йова-йовж, герүрн һарад күрч ирхвдн.

— Гентки экләд хахла яһнач?

— Кемр Улан Цергчнр ирхлэ яһя? — гилдж нег дууһар гилтэ, Васьк Нюрк хойр сурцхав.

— Эндр иршго. Эндр среда — гиж Кольк эдниг иткүлв.— Йовцхай хэлэй, тендэсн хәрхмн.

Бичкн-бичкн довцта урһмллар бүтсн һазрар йовгдв.

Эдниг өөрдх дутм урһмллар бүркгдэд уга һазрин шин довцгуд, овалсн элсн, хурин усар дүүрсн нүкд, улм олдж харһдг болв.

Эн эжго тагчг аһуг, минь одахн, ик гидг сохр номн синчэд, малткксн болж медгднэ.

— Энти товин сумн туссн орм, хасн товин сумн ирж тусад хаһрхларн иим ик оңһрхас кечкнэ. Хэлэлт, эднь окопс. Дээнд ним окопс дотр орчкад, салдсмуд сумнас бултцхана,— гиж Кольк медж келв.

— Йир балчгта. Кемр энүнд бултхла, же болж будгдхм,— гиж, окопс алһтрж хэлэж йовад Колькд Нюрк келв.

Хуухлсн юмн мет, харлж одсн бичкн шагшг модн заагт юм хэлэжэсн Васьк:

— Олад авад оркув! Олна гидгэр олув! — гиж хээкрэд, нег юм һартан бэрчкксн, эдн талан гүүв.

Күүкд түрүн авгтан терүг, теңгрин ки авч аашна болһв. Гүүһэд күрэд ирхлэнь, тернь теңгрин ки биш, арзасн оln хурц үзүртэ, бөдүн төмрин тасрха бээж.

— Энти снарядин тасрха,— гиж Кольк дакад тааж келв. — Чи үнгән нанд өгчк, Васьк, үнәнчн орчд би чамд һурвн теңгрин ки өгнэв... Нюрк, көндэж үзич, ямаран эн күнд.

Нюрк һаран күргн татад авчкад, Васькин ард зогсв.

Кольк үнгән оркчк, генткн энчнь хагдж чигн одх,— гиж Нюрк ээмшж, сурв.

— Генн юмбч! — гиж Кольк түүг номһрав.— Энчн хагдж одсн юмн.

— Яһж эн дэр угаһар хагдх билэ? Васьк үң-

гэн нанд өгчк. Би чамд үүнэнчи орчд хурви тең-
грин ки өгнэв. Дакад хэрж ирчкэд, саадгин сум
хадастайниь өгнэв,— гиж Кольк дакн сурв.

— Тер теңгрин киичи юмб — гиж, төмриннь
тасрхаһан корзинкдэн эцкрлж дүрн, Васьк хэ-
рүцв. Теңгрин киичи идчкх — болв. Би чамд,
Кольк, үнгич эс өгсн деер болх. Энчи нанд бэг...
Неевчки зуур Васьк тагчг болжаһад: — чи ирэд,
хэлэхэд бээхч. Сурхлачнь, би өгэд, үзүлэд бээхв.
Нанд хармий тер тигтлэн? Дурндан хэлэ.

Тедн селэнд өөрдэд күрч ирцхэв. Залу улс
чигн, күүкд улс чигн үзгдхш. Һахас хоржңхш,
үкрмүд мөөрхш, нохас хуцхш, негл цугтан үкж
одсн мет.

— Би келлүсв, цугтан йовж одцхаж — гиж.
Үнд бээж болдв... Ямаран ик-ик товин сумна нү-
кдүд бээнэ, хэлэлт,— гиж Кольк арһул келв.

Дакад нег цөөк уралан ишкчкэд, ормалдад
зогсцхав. Болһаһад хэлэлдчкэд, селэн угаһинь
ода ирж медцхэв. Теерм, чонж, гермүднь, цуг ни-
мгн ширдчксн тагтар кесн эрс, деевр гих юмн
нам уга бээж. Негл күн ширдсн зургудиг эргүлэд
ик хээчэр хээчлж авчкад, эн көк теегт ширэ деер
нааһад тэвчксн мет.

— Селэн гижэсн эн! Теермнь бас эн бээж!
Юн гиж ухалжалавдн. гиж Васьк хээкрв.

Наадж селэнүр бичкдүд ик инэдтөһөр гүүл-
дж ирцхэв. Эргүлдэн өндр шарлжн урһж. Э-чи-
мэн уга. Шоодрас жииглднэ. Эрвэкэс нислдэд,
буулдад бээцхэнэ.

Ширдчксн гермүдиг бичкдүд энд-тендэснь хэ-
лэлдэд, эргэд гүүлдэд бээцхэв. Хол биш энд-тен-
дөһөр булата бахнсд хадчксн, зэрм ормсарнь су-
мнд шуурад сөгрхэдж одсн зузан күнд тагтс ха-
дата. Эднь артиллерстирин төвлжөһэд хадг бэ
бээж. Эн селэн болж үзгджэсн бээһин өмнөһүрнь

зевтэ сунһуг татад оралдулчкхн хойр матьхр ок-
оп бээнэ.

Удл уга бичкдүд, нег, һазр герүр орад ирцх-
эв. Һазр герин үүднэ өрэлдэд секэтэ. Тедн зөвэр
ормалдж бээһэд, чолун девснгэр доргшан орад
йовж, чолулсн эрстэ харһуу хар герүр орад ирц-
хэв. Нег скамейк бээнэ. Эрсд тэвц кечкхн, тэвц
деер хорһн шамин үлдл бээнэ.

— Энүг шатай. Кеер һал шатах гигэд, авад
һарсн хустг бээнэ,— гиж Қольк келв.

Хавтхасн тер хустг һарһж авв, тигжэтл, де-
ерэс мөрнэ э теднд соңсгдв.

— Герүрн хэрхлэ сэн болх,— гиж Нюрк ар-
һулхн,— ода гүүлдэд хэрхм,— гив. Тенд, деер
күн бээнэ. Тедн давад һархла, тигэд гүүхм. «Ю
хээж тадн үнгэр орвт?» — гигэд маниг эс гиж
керлдэд чигн бээх.

Мөрнэ көлин э уурв, һазр герэсн һарад хэлэ-
хлэ, хойр мөртэ күн довтлад, уужад һарч йовхи-
нэ бичкдүд үзв.

Хэлэлч тер вышк тал, минь түүнүр... деернэ
күн һарч гиж Васьк заав.

— Хэлэхлэ — чик, нег вышк деернэ күн суу-
на. Эндэс хэлэхлэ бичкэхэн богшурһа болж мед-
гднэ.

Гүүлдэд хэрхэр седхлэ, Васьк төмриннэ тас-
рхаһан һазр герт мартжкжв — гиж шугшв.

Дакад хэрү орцхав. Хорһн шаман шатав. Қо-
лц-колц гисн шамин герлд бор цементэр кесн
чиигтэ эрс, күчтэ төмр бахнсар бүрксн деевр ода
ирж үзгдв. Гентки холд күржннн э соңсчкад, кү-
үкд сүрдэд чичрлдэд одцхав. Негл, нег һазрт ик
гидг күнд бахн унсншң болв.

— Қольк эн-юмб? — гиж Нюрк шимлдж
сурв.

— Меджэхшив,— гиж бас тернэ шимлдж

хэрү өгв. Дакн күржцнэд одв, тернь йир өөрхид нүрд гигэд одв. Бичкдүд тагчград, нег-негн талан өөрдцхэв. Васьк төмриннь тасрхаһан чаңһар атахад, Кольк тал аман аңһаж хэлэв. Кольк маңсиж оч, Нюркин халх деерәһүрнь нульмсен һожсен, минь ода хээкрэд уульн гижэх дууһар:

— Кольк, минийһәр болхла, минийһәр болхла, эндр йир среда биш болсн болна,— гив...

— Минийһәр бас...— гиж муурсн дууһар Васьк келчкэд, гентки орклад уульв, наадкснь бас дахад уульцхав.

Аюлла харһсн бичкдүд булнд хорһдчкад, кесгтән уульцхав, Деер күржцсн э чигн зогсхш, зәрмдән өөрдэд, зәрмдән уужад одна. Зәрмдән зогсад чигн одна. Нег тиим э тасрсн цаг гетжәһэд, Кольк деерк үүд хаахар, деегшән һарв. Тигж йовтлнь, йир өөрхид гентки таңхрулад оркв. Кольк хэрү дошж унчкад, булнд шугшад уульжасн Васьк Нюрк хойр талан мөлкж күрэд, зерглэд суув.

Невчк уульжаһад, Кольк дакн һазр герин ик күнд төмрәр һадрлсн үүдн тал мөлкж күрэд, чаңһар хаачкад хэрү мөлкв.

Күржцллһн уурв. Зуг трамвай, эс гиж күнд ацата машин герин хажуһар гүүхләрн, эрсиг эрә-эрә чичрүлдг мет болад бээв, тер чичрллһәр дүңнхлә, товин сумдин хәһрлт ик хол биш бээдлтә.

— Манд күргж хаж чадшго. Бидн ямаран гүнд суунавдн! Чолун эрстә, төмр ората. Чи... Нюрк бичә ууль, чи, Васьк чигн, бичә ууль. Удлго хадган уурхлань, бидн давшж һарн гүүлдхвдн,— гиж Кольк экри бээж, нәәжһрән аадрульв.

— Бидн шу-у... бидн шу-у-луһар гүүхвдн,— гиж нульмсан зальгн бээж Нюрк бас эәһән өгв. Бидн һарад... Бидн һарад хурдлхвдн, хурдлхвдн,

шуд герүрн,— гиж Васьк келв.— Герүрн гүүлдж ирчкэд, күүнд төрүн юм келхм биш.

Хорһн шамин үлдл шатад чилжэнэ. Үлдсн хорһна һолнь һалд хээлв. Һолнь унад унтрв. Дүндүлэ харһу болв.

— Кольк, чи үнд суужа, эс гиж би ээжэнэв,— гиж Нюрк келв.

— Би эврэн ээжэнэв,— гиж Кольк үнэн келчкэд, тагчг болв.

Һазр гер дотр тагчг болв. Зуг деерэс, деер-деерэснь даралдулад цоксншц, бүтү э, эрэ-эрэ ирж соңсгдна. Негл күнд алхар күн хадас хадж бээх юмншц.

— Кольк, Васьк,— юнгад э тасрж одихавт? Йирин харһу, тадн деернь э һархшт,— гиж Нюрк эрэ ду дакн һарв.

— Бидн тагчгрсн угавдн. Бидн Васькта хоюрн уха ухалжанавдн. Чи бас ухалад су,— гиж Кольк хэрүцв.

— Би нам юм ухалжахшв, би шуд игэд суунав,— гиж Васьк эәһән өгв.

Васьк көндрэд, энд-тендэн юм илэд хээж йовад, кенәнньви, негнәннь көл харһхла, татн:

— Эн чини көлий, Нюрк? — гив. Мини... Юмб? — гиж көлән татж авн, чочсн Нюрк хэ-экрв.

— Юмб, юмб чамд, чи көлән мини корзинкд орулад, нег теңгрин кийһим балцлчкжч,— гиж уурта дууһар Васьк хээкрв.

Васьк тигэд теңгрин кийһин тускар келэд оркхла, Кольк Нюрк хойрт, Васькд бийднь чигн сергмжтэ болад одв.

— Не, үг келэд бээхм, эс гиж ду дуулхм,— болж, Кольк келв.— Нюрк, чи экл, Васьк бидн хойр дахад дуулхвдн. Чи, Нюрк нәрхн дууһар дуулхмч, би-йиринэр, Васьк-бөдүнэр.

— Би бөдүн дууһар дуулж чадшгов — Исайк чадна, би чадхшив,— гиж Васьк буцв.

— Нэ, тигхлэ йирин дууһар дуул... экл, Нюрк.

— Ямараниг дуулхинь, би нам меджэхшив,— гиж Нюрк башрдв.— Би зуг экиннь дуулдг ду меднэв.

— Нэ, экиннь ду чигн дуул...

Нюрк нусан татснь соңсгдв. Чирэдэн бээсн нульмсан һарарн илэд арчж оркчкад, урлан долаһад, эгзгңсн нэрхн дууһар дуулв:

Дурта гергән хайчкад,
Дээнд хазг мордв.
Бичкэхән наста күүкән
Бичкн үрән хайв...

— Нэ, сүүлин үгмүдинь дуулцхатн: «Бичкн үрән хайв»... гиснэс авн эклэд дуултн,— гиж Нюрк зааж келв.

Кольк Васьк хойр дуулад чилэхлэнь, Нюрк дакад, төвшүнэр жиңнүлж дуулв:

Кесг жил өңгрлэ,
Көөгдэд цаг сольгдла,
Хазг көвүд герүрн
Хәрж кезәнэ ирлэ.
Неринь цуһарнь мартж.
Негнь, зуг уга,
Хамхулар кезәнэ даргдсн
Хазгм хээмнь иршго.

Нюрк улм-улм цеңнэд бээв, Кольк Васьк хойр ниичнүһәр, дахж дуулад бээцхэв. Зуг деер э дегэд икэр күржңэд оркхла, тер һурвна дунь невчк чичрэд одна, болв дунь тасрл уга, дуулгдад бээнэ.

Дуулад чилөчкэд,— сән дун,— гиж Кольк магтв.— Би иим дээнэ болн баатрмудин туск дуунд дуртав. Сән дун, зуг невчк уйдлһта бээж.

— Нюрк чини эцгчнь хазг билү?

— Хазг. Зуг талдан хазг биш, улан хазг билэ. Тигхд цаһан хазгуд мана эцгиг, чавчж алж. Намаг йир бичкэхэн цагтм, бидн холд, Кубаньд бөөлөвдн. Эцгимдн алчксна хөөннь нааран заводт авһ Федор тал ирввдн.

— Эцгитн дээнд алчкли?

— Дээнд, ямарамби, нег отрядт йовж гиж, экм келдг билэ. Тигэд нег дакж мини эцг, дакад нег хазг хойриг, командир дуудулж авад келнэ: «Бэртн эн пакет. Усть-Медвединск гидг станц күртл одцхатн. Манд дөң илгэтхэ». Мини эцг дакад нег хазгта довтлад һарч. Мөрднь зууран муурна, Усть-Медвединск күртлнь, бас чигн хол бөөж. Гентки тедниг цаһан хазгуд үзчкэд, ардаснь көөлдж. Цаһан хазгудин мөрднь муурад уга, күцэд авчкх бөөдлтэ болхлань, эцгм «мэ чамд пакет, цааранднь авад довтл, би эн тагтин өөр үлднэв» гиж наадкдан келнэ. Тагтин өөр мөрнөсн бун, кевтчкэд, цаһачудур эклэд хаж. Тигэд бөөж цаһачуд ус һатлж ирэд, эргүлэд автл кесгдэн халдж, тедн тигэд эцгим чавчж алж. Наадк хазгнь, Федор, тер хоорнд, пакеттәһэн довтлад уужад йовж оч, түнгиг күцж чадж уга. Мини эцгм тиним хазг бөөж! — гиж Нюрк келврэн чилэв.

Тачкисн чаһн э бичкдүдиг чишкүлв. Һазак үүд салькар делгчкисн бөөдлтэ товин сумн хаһрси э һазр герүр орж соңсгдв.

— Кольк... х-хаа! — гиж Васьк келкәрж хэ-экрв.

— Эврэн ха, би сахнда хаалав! — гиж Кольк хэрүцв.

— Кольк, ха! — гиж Васьк уульн, чаһар давтв.

Эврәннь бийиннь келси келвртән халж, Нюрк гентки босад,— Эх, чи! Эх, тадн! — гиж келн Ва-

ськин һариг түлкчкэд, деерк үүднд күрэд, чаң-
һур хаачкад, төдглэд оркв.

Күржнлһнэ э тасрв.

Даки тагчг болж одцхав. Тигэд кесгтэн суу-
һад оркв. Тер бичкэхэн Нюрк Васьк хойрт бий-
эн гемшэж Кольк, — деер дакж халджахшлм, —
гиж, келтлнь, тедн э-чимэн уга сууцхав.

Чиңхлэ — деер дүң-дүлэ. Дакад нег арви
минутд күлэлдв, бас тер кевтэн тагчг.

— Гүүлдхм герүрн! — гиж Кольк өсрж босн
келв. — Хэрхм! — Хэрхм! — гиж Васьк байрлв. —
Бос, Нюрк!

— Би ээжэнэв. Тигжэхэд даки... — гиж Ню-
рк шугшв. — Гүүлдий! — гиж Кольк Васьк хойр
нег дууһар хээкрлдв. — Бичэ э, биди һарад хурд-
лхвдн...

* * *

Деегшэн һарч ирцхэв. Харңу һазр герин хө-
өн, йоста гилвкск нарн мет өдр һаза мандлв.

Эдн болһаж хэлэцхэв. Һазр герин өөр энд-те-
ндэхэр бээсн модн эрсмүд эвдрж хамхрж. Эргм-
дэн тарж цацгдсн модна үүрмгүд кевтнэ, буучж-
буучжкскн, хагсад уга һазрин өөрэхэр, оңһрха нү-
кдүд харлж үзгднэ.

— Гүүй, Нюрк! Биди агчмин зуур... Ас!.. тер
корзинкичи авсв, — гиж Кольк терүг байсаж келв.

Окопс деерэхэр һэрэдлдэд, тасрад салж одсн
хатханчгта суңһугин заагар орж һарлдад, толһа
дорагшан гүүлдв.

Бөдүн-хадун Васьк гиигнэр өсрэд, нег һартан
корзиңкэн, наадк һартан үнтэ төмриннь тасрха
атхчкскн өмн гүүв.

Кольк Нюрк хойр зерглэд гүүлдв; Кольк сул
зүн һартан Нюркин эв уга ик корзинк дамжл-
цж, дөң болж йовна.

Тедн, ташуһас доргшан орад, үүрмг урһмл бүрсн һазрар гүүлдж йовцхана, гентки аһарт да-
кн чичрж күржгнэд, товин сумн деерәһүрнь нис-
эд, теднә ард, холд хаһрв.

Көлднь сумн тусж одсн мет, Нюрк гентки су-
уһад одв.

Эврәннь корзинкән хайн, Нюркин һартас ав-
чкад,— Нюрк, гүүлдий, хай корзинкән! Гүүлд-
ий! — гиж Кольк хээкрв.

Вышкин ора деер зогсжасн артиллерийск ха-
рулч үүрмг шагшг модд заагар, һурвн бички гү-
үлдж йовсинь үзв.

«Ямад бээдлтә» — гиж, дурнаган нүдндән өө-
рдүлж йовад, тер санв. Болв болһаһад хэләчкәд,
телефона трубка шүүрн, эврәннь батарейдән,—ха-
дган уурултн! — гиж әәмж хээкрв.

Зәрмдән үзгдәд, зәрмдән шагшг модд ташр-
лж гүүлдсн хойр бички көвүн, нег күүкн үзгдв.

Нег көвүнь бички күүкиг һартаснь батлад бә-
рчкж. Наадкнь өндр шарлжнд көлнь оралдад
бүдрн-түгшәд, хойр һарарн нег юм таг кеһәд
өрчдән шахчксн ард гүүж йовна. Батарейәс илг-
әсн хойр мөртә күн шагшгудин цаһас күүкд тал
гүүлдж ирәд зогсдн, мөрнәсн бууцхаснь үзгдв.

* * *

Хойр Улан Цергчирт бәргдсн күүкд батарейүр
күрч ирцхәв. Сурһмжин халда зогсаснд коман-
дир зөвәр уурта бәәлә, болв эн йовдлд бурута би-
чкдүдиг өмнән әһәд, уульжасиг үзчкәд уурлдг-
ан уурч, тедниг бий талан дуудв.

— Эргүлң зогсжасн харулчирт үзгдл уга,
әдн яһж давж һарсмби? — гиж тер сурв.

Күүкд хәрү өгсн уга. Әднә орчд ирсн Улан
Цергчирин негнь келв:

— Үр командир, эднтн харул илгэхэс урд, өрүһэр эрт күрч одсн бээж. Эднэ келэр болхла, мана харулчнр шагшг модд заагар хэлэлдж йовхд, эднтн тенд назр гер дотр сууцхаж. Миниһэр болхла, эднтн дөрвдгч блиндажд бултцхаж. Минь тер бийэс эдн гүүлдж йовж.

— Дөрвдгч блиндаждий? — гиж командир даки сурчкад, Нюрк тал өөрдж одад толһаһинь илв. Дөрвдгч блиндажд! — гигэд давтчкад, бидн минь тер үзгүр хажалусвдн, — көөркс, көөркс — гиж эврәннь дарук күн талан хэлэж келв.

Нюркин савсисн толһаһинь илжэхэд:

— Күүкн, келж өгич, ю хээж тадн терүнүр ирцхэвт? — гиж тер сурв.

— Бидн селэ... — гиж Нюрк арһул хэрү өгв.

— Бидн селэ хэлэхэр седлэвдн, — гиж Кольк немж өгв.

— Йосн селэн гиж санжалавдн, тигн гихнх хоосн тагтс бээж, — гиж Васьк командирин тинь-гр бээдл үзчкэд орлцв.

Тигхлэнь командир, Улан Цергчнр цуһар инэлдцхэв. Нурһнанны ард нег юм бултулжасн Васькур командир хэлэв.

— Көвүн тер чини һарткчн юмб?

Васьк киһһән давхцулж, улагчрчкад, дун угаһар командирт сумнанны тарсха үзүлв.

— Энтн терүгитн шагшг дорас олж авла, эврэн авсн уга, — гиж Кольк Васькан харсв.

— Энүгитн би шагшг дорас, — гиж Васьк бийэн гемнүлж келв.

— Чамд эн юн кергтэ. Ю кенэч энүгэр?

Командир даки мусг инэв, эргэд зогсжасн Улан Цергчнр бас шууглдж инэцхэв.

— Иим сумна тасрха нам кенд чигн уга, нанд эн бээнэ, — гиж, юунд эдн инэлджэхинь междж эс чадсн Васьк, маңсиж хэрүцв.

— Нэ, гүүлдэд хэртн!

— Ай, иим бичкдүд бээдв,— гиж командир теднд келв.

Командир хэрү эргчкэд, хавтхасн бичдг дегтрэн һарһж авад, дууһан соляд, чаһн дууһар:

Һурвдгч тов хахм. Прицел 6—6, трубка 6—2!
— гиж хээкрв.

Таш-таш! — гиж көвүдин ардас дун һарв. Санснас гиигнэр алдрж һарсндан байрлдж, герүрн тоглад гүүлдж йовцхасн бичкдүдин ард, дакн таш-таш гисн э күржгнв.

Болв ода күүкдт тер ээмшгтэ биш.

* * *

Исайк эцгтәһән амрлһн өдр ирв. Тер холтхсар хадг бу авч ирсән Васькд бардмнж үзүлв. Акад юмн; эн саамд Васьк нам «Исайкд бу бәәнә, нанд уга» — гиж үлү үзсн чигн уга.

Кольк Нюрк хойр Исайкин бу хэләлдәд, магтад бәәтл, Васьк хәрж ирәд, хамхрха утх, хаһрж одсн ик меечг, хаһрад уга бичкн меечг, эрәс, һурвн хадас, алх, нань чигн кесг яршг татж авв. Тер яршг дотрасн хәэрлж орасн сумнаннь тасрха һарһж авад, Исайкд авч одв.

— Исайк, нанд иим юмн бәәнә,— гиж сумнаннь тасрхаһан өгн, тер келв.

— О-о энчнь юмб? Мана чуланд хуучн төмрмүд дала,— гиж Исайк генн боладий, аль бийиннь бәәдл медүлшгоһар келжәхмби, зуг керг эс кесн өнгтәһәр хәрүцв.

Васьк өөлсн чигн уга. Нюрк Кольк хойр талан тер хәләв: нег-негндән муусхлзж инәлдчкәд, цергчнр халда кеж дасдг һазрур дөрвүлн гүүлдцхәв.

Тер өдртнь артиллеристнр ирсн уга.

Альд тов зогсадгинь, тенд бәәсн вышкүд юу-

на төлө бээхинь, цугинь Исайд көвүд цээлнв. Толна деер бээсн селэн ямаран өвэрцинь, тер селэнэ заагар окопсд, төмр чолу хойр негдүлэд кечксн ората «блиндаж» гидг нертө һазр гер бээхинь, тер блиндажд яһж туссан, дакад түнөсн халдан чилтл, һарч эс чадад кесгтэн сууцхасан, цугтнь тедн келж өгцхэв.

Исайд ик өврмжтөһөр соңсжала. Болв, тедниг келэд чилэчкхлэнь, тер, дала төрд эс авсн бээдлтөһөр,— таднла эс йовсм харм болжана, эс гиж би бас түндтн орад, суух бээжв... Йовцхай, чиж наадхмн! — гиж келв.

Даки нег-негн талан хэлэлдэд Васьк, Кольк, Нюрк һурвн муслзцхав.

Генн, Исайд, генн! Блиндажд суусн чиж наадснла эдл, амр юмн гиж меджэнэ.

Тер, ода чигн товин хасн э соңсад уга. Тер, сумн һаһрад, утан һарад, һал цэклсиг, үзэд уга. Кольк Нюрк хойрта блиндажин күнд үүд хаах йовдл терүнд харһсн уга. Васькла эдл күнд сумна тасрха теврэд, товин сумар сиичж орксн һазрар гүүсн уга.

Васьк, Кольк, Нюрк һурвн нег-негнүрн хэлэлдчкэд, негл бөдүн улс бичкн күүкдт инэжэх метэр, номһн зангта бөдүн-хадун Исайдкиг сергмжтөһөр наадлж инэлдцхэв.

Юунд инэлджэхинь эс медсн Исайд өөлсн, алитрсн нүдэрн теднүр хэлэхлэнь, теднь, терүгэн һартаснь авад чиж наадхм гиж көтлэд йовцхав.

Цена 3 коп.

P2
Г14
6476